

Рецензия за дипломната работа
на Христина Ангелова,
на тема „Потока на съзнанието в „Мисис Далауей“ и „Към фара“ на Вирджиния Улф“

Богдана Паскалева

Дипломната работа на Христина Ангелова „Потока на съзнанието в „Мисис Далауей“ и „Към фара“ на Вирджиния Улф“ се състои от увод, пет глави, заключение и библиография. В композиционно отношение текстът е ясен, добре подреден, със стегната структура, която постъпателно и убедително изгражда, заявява и аргументира тезата си. В стилистично, граматично, правописно и пунктуационно отношение може да се каже, че Ангелова демонстрира голяма филологическа зрелост и успява да изработи изискан стил на писане, който в същото време предава и яснотата на мисълта. Добро филологическо умение можем да се отбележи и на равнището на близкото четене на художествен текст и работата с вторична литература. Последната е обработена, коментирана и реферирана акуратно. Ангелова показва уменията да обосновава собствената си теза върху постигнатото от предходни изследователи. Изложението е ясно фокусирано и се движи устремно, без каквито и да било ненужни отклонения. Прави впечатление последователната и внимателна работа с понятия, която именно успява да осигури систематичност и яснота на изложението.

В увода авторката скицира цялостния план на работата си, което особено много улеснява ориентацията в последващия текст. Съдържателно, работата се придвижва от първа теоретична част (глави 1 и 2) към аналитично-аргументативна част (глави 4 и 5), като глава 3 функционира като преход между общо-теоретичните построения, засягащи въпроса за наративните техники в романа на модернизма, и конкретния анализ на романите на Вирджиния Улф.

В първите две глави от изследването си Хр. Ангелова оформя теоретичната рамка на своя анализ. Тук са разгледани два термина, които в научната традиция се свързват със стилистиката на Вирджиния Улф – поток на съзнанието и непряк вътрешен монолог. Ангелова проследява внимателно и точно както техните определения, като първа глава е изцяло посветена на понятието „поток на съзнанието“, а втора въвежда термина „непряк вътрешен монолог“, като го отнася към вече разработеното в предходната глава понятие за поток на съзнанието. В трета глава са коментирани формите, под които двете понятия са прилагани в науката към творчеството на Улф. Разгледани са отделните стилистични и най-вече синтактични маркери, които съставляват техниките съответно на вътрешния монолог и потока на съзнанието. Това е направено с помощта на анализ и цитати от редица англоезични изследователи (Лонърс Боулинг, Джеймс Хафли, Ралф Фрийдман, Анна Снайт, Лииза Дал, Ерих Ауербах, Миглена Николчина). Проведени са два удачни и основателни паралела между техниките на Улф и тези на други двама ключови писатели модернисти – Марсел Пруст и Джеймс Джойс. Поставен е въпросът за човешкото съзнание (централен проблем за епохата на модернизма), както и за то да бъде познавано и разбирано.

Много добро впечатление прави стремежът на Ангелова не просто да обобщи прочетеното в научната литература, но и да изкаже своя теза по поставения като заглавие на дипломната работа проблем. Това тя прави по особено ясен, синтезиран и елегантен начин на с. 19: „Вирджиния Улф не спада към нито едната от двете крайни позиции – тя е в умерената среда, защото използва и двете техники – потока на съзнанието и непрекият вътрешен монолог“. Според авторката субективният глас на персонажите се проявява посредством техниката поток на съзнанието, докато непрекият вътрешен монолог позволява разгръщането на фигурата на разказвача. Тази тезисна част от 3 глава е много силна и убедителна.

По-нататък анализът на Ангелова продължава не само в посока аргументация на тезата, но и внимателно близко четене, засягащо конкретните начини, по които единият и другият вече дефиниран похват се проявяват на равнището на текста. Това ми се струва особено ценно, тъй като по този начин дипломантката засвидетелства своя талант за същинска филологическа работа. Тя успява убедително да покаже как отделни фрази от текста на романите на Улф представляват проява на техниката на потока на съзнанието, а други – на техниката на непрекия вътрешен монолог, съобразявайки се с дефинициите, които сама е изработила по-рано. Така тя подчертава успешно пластичността и вътрешната динамика в словото на Улф.

Според Ангелова техниката на потока на съзнанието прави отделни пробиви в реда на непрекия вътрешен монолог именно в онези моменти, в които трябва да бъде изтъкната някаква засилена степен на емоционалност. Това е изблик на интимност сред потока на предназначенията за външна комуникация реч на обективния третоличен разказвач. Цит. от с. 22: „писателката използва този похват [поток на съзнанието] в моментите, когато има епифаничен пробив: мигновена проява на чувствителност, като спектърът от емоции, с които борави, е изпълнен с първичните и най-характерни за човека чувства – радост, гняв, тъга, раздразнение“.

Четвъртата глава е посветена на наративните похвати, използвани в романа „Мисис Далауей“ („Госпожа Далауей“). В тази част Ангелова разглежда начините, по които е оформено взаимодействието между глас на разказвача и глас на героя посредством техниката на непрекия вътрешен монолог. Анализирани са начинът, по който гледната точка се премества от един персонаж към друг, като по този начин се създава релефна картина на вътрешния свят както на отделния персонаж, така и на цялата общност (градът Лондон, схванат като колективно живо съзнание). Коментирани са и ролята на разказваческия глас, който е определен като пасивен и дистантен, използван инструментално, за да опосреди отношението на читателя към вътрешния свят на героя/героите. Посочени са и примери за намесата на техниката на потока на съзнанието в хода на непрекия вътрешен монолог. Акцентът в това отношение е поставен върху вътрешния свят на персонажа на Септимъс Смит. Посредством този функционален анализ на вътрешната реч на Септимъс, схваната като комбинация от двата похвата, е разгърнат и един анализ на особеностите на самия персонаж, на неговото психично състояние и на смисъла на изобразяването на това състояние. Този анализ убедително подкрепя генералното заключение, че „по своите външни белези монологите приличат на непряк вътрешен монолог, но по своята същност са израз на поток на съзнанието“ (с. 32), а последното е с основание разтълкувано като ключов наративен принос на Улф.

В петата глава Хр. Ангелова продължава систематично да защитава така изказаната теза, но вече през анализ на романа „Към фара“. Тук Ангелова коментира и статията на Е. Ауербах „Кафявият чорап“, като посочва моментите, в които нейната теза се припокрива с тази на Ауербах и привежда някои от аргументите на немския изследовател. Ако в главата за „Мисис Далауей“ на преден план изпъкваше персонажът на Септимъс Смит, тук за целите на подобен анализ е избрана фигурата на госпожа Рамзи, тълкувана като фокална точка за останалите персонажи и за обстановката в романа, в това число неодушевен персонаж, какъвто е къщата.

Заклчението отговаря точно на съдържанието на проведеното изследване, връща ни към основната теза за хибридният характер на разказвателната техника на В. Улф и най-сетне, прави критическо обобщение за приноса на писателката към познанието и възможностите за израз на човешкото съзнание през XX в.

Библиографията е добре оформена и съответстваща на изискванията. Бих препоръчала при подреждането записите на кирилица да предхождат тези на латиница.

Бих искала да изтъкна няколко точки, които намирам за проблематични в изложението – те са основно свързани с въпроса за оформлението на термините на български език. Затова могат да се определят като терминологични проблеми при превода от английски:

1. „непряк вътрешен монолог“ – indirect monologue – на български понятието за indirect speech или по-точно free indirect speech са превежда като „полупряка реч“, а не като „непряка“, непряка е всяка реч, която не е изречена директно от герой. Още повече че в частта, която разгръща особеностите на този похват (с. 19 – 20), става еднозначно ясно, че се имат предвид тъкмо особеностите на полупряката реч. Не намирам за нужно българското понятие за полупряка реч да се заменя с англицизираното „непряк вътрешен монолог“. На с. 37, през цитат от Ауербах, същото понятие се явява като „несобствена пряка реч“ (нем. erlebte Rede). Струва ми се, че това понятие трябва да бъде предадено като „полупряка реч“.

2. „атрибутивни изречения“ – на български това трябва да бъдат „определителни изречения“. Още един проблем засяга обяснението, което дипломантката дава на въпросните изречения. На с. 16 като пример за атрибутивно изречение е посочено изречението „(като нос на кораб срещу вълните)“ от „Към фара“. Но това в българския превод изобщо не е изречение. От определенията, които дипломантката привежда, излиза така, сякаш под „атрибутивни“

изречения тя по-скоро има предвид вметнати части, а не определителни изречения. По този пункт наистина има прилика със стила на М. Пруст.

3. „публично-лична диалектика“ – в случая се има предвид взаимоотношението между два гласа – гласът на героя за пред света (публичен) и този за пред самия себе си (частен или личен). Струва ми се достатъчно добре private да се предаде като „частен“, но по-скоро тук е „личен“, „интимен“, що се отнася обаче до превода на public с „публичен“, това не ми се струва добър термин, на български тази дума има други конотации. Предлагам да бъде „външен“, „общностен“, „комуникативен“ – макар че изглеждат по-далече от public, сякаш по-добре отговарят на смисъла, в който тази дума е употребявана в случая.

4. В стилистично, граматическо и пунктуационно отношение текстът е издържан на много високо равнище, грешките са пренебрежимо малко и съм склонна да ги тълкувам като наборни.

Бих искала да поставя един въпрос, който засяга идеята за непосредствен достъп до съзнанието на героя (най-вече до неговата емоционалност) посредством техниката на потока на съзнанието. Цитирам последния параграф от гл. 3, с. 23, където авторката сравнява отношението между потока на съзнанието и непрекия монолог със ситуацията на преразказа: „Този казус може да се сравни и с обикновен пример от обикновения живот – когато някой преразказва история на трети човек, емоционалната температура е ниска, но ако този трети човек сам разказва историята си, емоционалната температура е много по-висока. Това е така, защото чувствата и емоциите, които изпитва всеки един човек, заедно с мислите, които ги съпровождат, не могат да бъдат пресъздадени по същия начин от някого, който не ги е изпитал.“

В литературата обаче фикционалният герой не е някой, който изпитва чувства и има мисли. Той е симулация (мимезис) на такова квази-психологическо единство, но неговите „мисли и чувства“ са отново измислени от друго съзнание. В този смисъл, не е ли по-редно да говорим за ефект на непосредствено изразена и предезикова интимност, отколкото за непосредствен израз на един субект, на героя като субект (какъвто всъщност не съществува)? Героят е фикционален и съответно неговата „интимност“ е също така фикционална.

Струва ми се, че анализът на Хр. Ангелова по-скоро върви в тази посока – благодарение на анализа на похватите, т.е. на техническите средства за постигане на въпросния ефект. Това обаче никъде не е еднозначно формулирано в текста. Ако все пак това е така, как тогава можем да имаме еднозначно разграничение между поток на съзнанието и т.нар. непряк вътрешен монолог?

Бих искала още веднъж да подчертая, че дипломната работа на Христина Ангелова се отличава с оригиналност, четивност, адекватност и ясно показва високото равнище на филологическа подготовка на дипломантката. Затова препоръчвам на уважаемата комисия да й постави отлична оценка.

гл. ас. д-р Богдана Паскалева

София, 06.07.2022